

Міністерство освіти і науки України
Північно-Східний науковий центр НАН України та МОН України
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка

Тези

68-ої наукової конференції професорів,
викладачів, наукових працівників, аспірантів
та студентів університету
Том 3

19 квітня – 13 травня 2016 р.

Полтава 2016

УДК 043.2
ББК 448лО

*Розповсюдження та тиражування без офіційного дозволу
Полтавського національного технічного університету
імені Юрія Кондратюка заборонено*

Редакційна колегія:

Онищенко В.О.	д.е.н., проф., ректор Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка
Муравльов В.В.	к.т.н., доц., в.о. проректора з науково-педагогічної та методичної роботи
Васюта В.В.	к.т.н., доц., декан факультету інформаційних та телекомунікаційних технологій і систем
Іваницька І.О.	к.х.н., доц., декан гуманітарного факультету
Комеліна О.В.	д.е.н., проф., декан факультету менеджменту і бізнесу
Нестеренко М.П.	д.т.н., проф., декан будівельного факультету
Нижник О.В.	д.т.н., с.н.с, декан електромеханічного факультету
Павленко А.М.	д.т.н., проф., декан факультету нафти і газу та природокористування
Усенко В.Г.	к.т.н., доц., декан архітектурного факультету
Шинкаренко Р.В.	к.е.н., доц., декан фінансово-економічного факультету

Тези 68-ої наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету. Том 3. (Полтава, 19 квітня – 13 травня 2016 р.) – Полтава: ПолтНТУ, 2016. – 335 с.

У збірнику тез висвітлені результати наукових досліджень професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету.

©Полтавський національний технічний
університет імені Юрія Кондратюка,
2016

Дорошенко С.М., к.філол.н., доцент
Полтавський національний технічний
університет імені Юрія Кондратюка

ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО СПОСОБУ ТВОРЕННЯ ТЕРМІНІВ НАФТОГАЗОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

У лінгвістичній літературі багато уваги приділяється питанням термінотворення. Основними способами творення термінів при використанні внутрішніх запасів мови вважаються морфологічний, синтаксичний та лексико-семантичний. Вивченню останнього в українському термінознавстві присвячено чимало досліджень, авторами яких є: О.Б. Вовк, І.М. Кочан, Н.С. Родзевич, Н.І. Шило, І.В. Коропенко та багато інших. Метою даного дослідження є виявити загальні закономірності виникнення термінів нафтогазової промисловості в результаті лексико-семантичного способу творення термінів. Лексико-семантичний спосіб словотворення виступає засобом поповнення української термінології нафтогазової промисловості протягом усього періоду її розвитку. Повторне використання вже відомих лексичних номінативних засобів у новій для них функції найменувань називають вторинною лексичною номінацією [6, с.129]. У процесі термінологізації слово набуває інколи якісно нового значення, часто зовсім далекого від прямого.

Відповідно до співвідношення ознак спеціального та загальноживаного поняття виділяються такі різновиди лексико-семантичного способу:

I. Звуження значення загальноживаного слова, під яким розуміється спеціалізація загальноживаного слова для позначення понять тієї чи іншої науки. Щоб стати терміном, слово літературної мови повинне змінити своє значення. На думку багатьох дослідників (Д. Лотте, Б. Головін), такі зміни полягають у звуженні, спеціалізації номінативного значення. При цьому, як підкреслює В. Прохорова, „всі основні диференційні ознаки двох понять однакові, але у спеціального поняття є в терміносистемі ще інші, основні ознаки, релевантні для цього поняття й відсутні у понятті загальноживаному” [4, с. 72]. Наприклад, слово *парк* має значення: 1) великий сад або гай для прогулянок з алеями, квітниками, а також звичайно з обладнанням для відпочинку і розваг; 2) місце стоянки, ремонту і обслуговування певних транспортних засобів [5, VI, с. 70]; у термінології нафтогазової промисловості функціонує словосполучення *резервуарний парк* із значенням: місце для зберігання резервуарів [3, с. 191].

II. Метафоричне перенесення значення. Більшість учених заперечують можливість будь-яких відтінків термінів, його метафоричність. У той же час дослідник метафори С. Гусев стверджує, що

“мова найрізноманітніших наукових теорій – від математики до філософії – будується на основі більш чи менш відкритих метафоричних тверджень, і ніяке знання не може бути отримане й організоване без їх участі” [2, с. 11]. Термін принципово перебуває поза емоційним планом, тому образність може бути використана в термінологічній номінації для особливої мотивації терміна, для показу його відношень з іншими термінами, а також номінованих понять між собою. Таким чином те, що в звичайних умовах служить для створення стилістичних фігур, у спеціальній номінації використовується для створення термінів.

Ураховуючи класифікації метафор, розроблені в мовознавстві, та проаналізувавши смислові зв'язки між термінами нафтогазової промисловості й загальнонавчаними словами, що використовуються для позначення понять нафтогазової галузі, виділяємо в досліджуваній термінології три групи метафор:

- а) побутові метафори (*подушка, нитка, тарілка, чашка*);
- б) зооморфні метафори (*крило, метелик, черв'як, лапа, лебідка*);
- в) антропоморфні метафори (*нога, голова, п'ята, кістяк, язик*).

При творенні термінів від загальнонавчаних слів у результаті метафоризації в основу такого перенесення кладеться певна диференційна ознака, що вказує на внутрішню чи зовнішню подібність предметів. Залежно від цього серед метафоричних термінів термінології нафтогазової промисловості виділяються такі семантичні підгрупи:

1) терміни, утворені метафоричним перенесенням на основі подібності позначуваних предметів за формою, наприклад: *щит* – ручний предмет старовинного військового озброєння переважно у вигляді заокругленої чи прямокутної дошки (з дерева, металу, шкіри і т. ін.) для захисту тіла воїна від ударів холодною зброєю [5; XII, с. 587]; *щит* – глибоко ерозована розмита ділянка земної поверхні, яка протягом тривалого часу лишалася стабільною, тому була непепленізована і вигнута вгору [1; II, с.616];

2) терміни, утворені внаслідок подібності виконуваних ними функцій, наприклад: *сорочка* – 1) жіноча або дитяча натільна білизна; 2) чоловіча натільна білизна або одяг, що надягається поверх білизни, для верхньої частини тіла [5; IX, с. 467], *сорочка* – порожнина в машинах і апаратах, призначена для циркуляції рідини або газу, які охолоджують чи нагрівають що-небудь [5; IX, с. 467];

3) терміни, створені на основі функціональної та зовнішньої подібності, наприклад: *шов* – місце з'єднання зшитих кусків тканини, шкіри і т. ін.; *шов* – місце скріплення зварюванням, клепаанням і т. ін. окремих деталей, конструкцій чи споруд [5; XI, с. 505].

III. Метонімічні перенесення. Результатом метонімічних перенесень (на підставі суміжності наукових понять) є внутрішньосистемна полісемія в термінології нафтогазової промисловості. Найпоширенішими моделями

перенесення значення на основі метонімії у досліджуваній термінології є:

1) назва розділу науки – через назву об'єкта її вивчення чи методу дослідження (*мінералогія* – наука про мінерали; мінерали якої-небудь ділянки, місцевості тощо) [5; VI, с. 740];

2) результат дії позначається через назву самої дії (*заглиблення* – дія за значенням *заглибити* (робити глибшим, поглиблювати); улоговина, котлован, западина) [5; III, с. 78];

3) назва дії, процесу, стану, властивості – через назву величини, кількості, що характеризує цю дію, процес, стан тощо (*опір* – дія за значенням *опиратися*; властивість, здатність чого-небудь протистояти певним впливам, а також сила, ступінь такого протистояння) [5; V, с. 713];

4) назва процесу через назву обладнання, сукупність пристроїв (*ізоляція* – стан за значенням *ізолюватися*; нетеплопровідний матеріал, яким ізолюють джерело якої-небудь енергії тощо) [5; IV, с. 14];

5) назва місця проходження процесу через назву процесу: *крекінг* – розщеплення нафти і важких нафтопродуктів (мазуту та ін.) у спеціальних установках за високої температури й тиску для одержання бензину, газоліну тощо; установка, завод для такої переробки [5; IV, с. 333].

Деякі вчені вважають, що для термінології взагалі характерне творення термінів тільки за рахунок метонімії, тоді як метафоричне словотворення відсутнє. Дослідження термінології нафтогазової промисловості показало, що як способи словотворення метафора і метонімія досить поширені в термінології.

Дослідивши термінологію нафтогазової промисловості можемо зробити висновок, що в аналізованій термінології поширені такі різновиди лексико-семантичного способу як, звуження значення загальнолітературного слова та перенесення значення в результаті метафори та метонімії. На нашу думку, у подальшій розбудові терміносистеми нафтогазової промисловості лексико-семантичний спосіб творення буде одним із найпоширеніших способів формування термінології.

Література

1. Гірничий енциклопедичний словник / за заг. ред. В.С. Білецького. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2001. – Т.1. – 515 с. – Т-2. – 2002. – 653 с.
2. Гусев С.С. Наука и метафора / С.С. Гусев. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1984. – 152 с.
3. Енциклопедичний словник морських нафтогазових технологій: (Укр. – рос. - англ.) / уклад.: І.А. Франчук та ін. – К.: Українська книга, 2003. – 320 с.
4. Прохорова В.Н. Полисемия и лексико-семантический способ словообразования в современном русском языке / В.Н. Прохорова. – М.: Изд-во Москов. ун-та, 1980. – 86 с.
5. Словник української мови в 11 томах. – К.: Наук. думка, 1970- 1980.
6. Телия В.Н. Типы языковых значений. Связанные значения слова в языке / В.Н. Телия. – М.: Наука, 1981. – 270 с.